

ЄВРЕЙСЬКИЙ ДИСКУРС ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Іван МОНОЛАТІЙ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна)

Університет імені Яна Кохановського в Келцах

(філія в Пйотркові Трибунальському, Польща)

ivan.monolatij@gmail.com

Зазвичай соціокультурна дихотомія “свій – чужий” зумовлює етнічний принцип політичної структуризації етнофорів, адже, як висновує Ю. Габермас, “національне походження від самого початку пов’язувалося з негативним відмежуванням Чужого від Власного”¹. Політичну поведінку етнофорів позначає амплітуда коливань від активної участі в етнічних рухах чи, навпаки, протистояння владі до інертного споглядання за інституалізацією нового етнополітичного організму.

На західноукраїнських землях у складі Габсбурзької монархії кінця ХІХ – початку ХХ ст. інструментом внутрішньогрупової інтеграції виступали партії, що постали в середовищі титульних етносів і обстоювали інтереси держави, а інші партії, котрі об’єднували етнофорів з етнічних меншин, захищалися від їхнього диктату². З одного боку, в атмосфері чимраз більшої політичної самосвідомості етнофорів етнічні партії прагнули реалізовувати конкретні політичні завдання, а з іншого – їхня діяльність була результатом суспільних реалій західноукраїнської етнополітичної сфери. Активність етнічних партій, які артикулювали етногрупові інтереси та стратегії їхнього захисту, відобразила політизацію

“ми”-переживань. Сюди додався й нонконформізм у захисті прав “своїх”, через що у взаємодії етнонаціональних спільнот переважали суперечності й конфлікти. Адже в умовах етнізації політики й міжетнічних суперечностей у досліджуваному хронотопі це зумовило функціональну роль етнічних партій як конфліктних груп.

Можна припустити, що конкурентний формат міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. відображав, як усвідомлювали свої цілі члени окремих макросоціальних груп. Адже, як висновує російська вчена О. Глухова, організаційно інституціоналізовані індивідууми та групи (класи й етнічні спільноти) є безпосередніми суб’єктами політичного процесу: “...це надто великі абстракції, щоб їх можна було визнати акторами політики. Досвід учить, що вони виконують історичну роль через вузькі посередницькі групи, які говорять і діють від їхнього імені. Завдяки своєму інституціоналізованому й вузькому характерові останні й виступають у ролі акторів у надрах світу політики”³. Інше дослідницьке припущення полягає в тому, що завдяки артикуляції “ми”-інтересів назовні конкретні політичні актори забезпечували пошук нових прибічників. Ключовий момент у становленні таких політичних акторів – це здобуття права на формування груп за інтересами. З одного боку, їхня діяльність віддзеркалила ідейно-концептуальні підходи до розв’язання соціальних проблем, а з іншого – так відбувалася політична соціалізація етнофорів у досліджуваному хронотопі.

Як свідчить емпірика періоду, коли політизувались етнічності, етнічні групи в їхньому сучасному розумінні виникли під час установлення капіталістичного ладу й розвитку масового друкарства. Адже, згідно з висновками Б. Андерсона, саме ці процеси започаткували створення нових етнічних груп у рамках тодішніх великих сакральних спільнот⁴. А ось для Е. Гобсбаума “класи в межах суспільства... мали схилитися до самоідентифікації через загальнонаціональні політичні рухи чи організації (партії)... рухи, які прагнули представляти ціле суспільство чи ‘народ’, мали уявляти їхнє існування здебільшого в термінах незалежної чи принаймні автономної держави”⁵.

Новостворені групи людей прагнули захищати свої інтереси у владі. Як результат, виник новий тип політичних партій – етнічні. Цей процес

тривав не одне десятиліття, й наприкінці XIX ст. проникнення етнічності в політику (якщо бути точнішим – у творення державної політики) було вже невідворотним. Для етнічних спільнот, що не мали можливості відстоювати свої інтереси за допомогою федеративного устрою держави, важливо було примусити визнати їхніх представників на рівні партій. Так виникла т. зв. етнічна поліпартійність. У ній етнічні суперечності поєднувалися із соціальними й політичними, породжуючи ще більші ускладнення, оскільки створені партіями комунікаційні канали посилювали етнічну самість їхніх членів⁶. І тільки на рубежі XIX–XX ст. етнічні партії стали реальністю. Щоправда, багато проблем у вивченні цього конструкта й нині залишається відкритими. Наприклад, питання причинно-наслідкових зв'язків у схемі “виникнення етнічних партій – загострення внутрішньодержавної ситуації” або питання, чи саме етнічні партії є головним елементом, який етнічні конфлікти привносять у партійну політику. Свідчення цього – теза Д. Шнаппер, котра застерігає: “... для політичного суспільства партії є засобом краще познайомитися між собою... партії доводять, що вже не тільки виражають інтереси та особливості якихось груп, регіонів, соціальних верств населення, релігійних та етнічних спільнот”⁷.

У реаліях поліетнічного суспільства інституалізація й діяльність етнічних політичних партій були своєрідним індикатором політизації етнічностей та усталення/превалювання етнополітичної свідомості. Цей багаторівневий процес на західноукраїнських землях розпочався в середині XIX ст. Для учасників міжгрупової взаємодії ці десятиліття стали часом етнічного відродження, коли вони, за концепцією М. Гроха, пройшли період патріотичної агітації (що спричинився до поступового усталення етнічної свідомості) та формування масових рухів⁸. Але слід визнати, що жоден із цих етапів – від дефініції до періодизації, а отже, до типології – звичайно, не самоціль. Вони не пояснюють ні джерел, ані наслідків певних національних рухів, а лише їхні “відправні пункти”⁹. Натомість модель успішного етнічного руху містить як мінімум чотири елементи: по-перше, кризу легітимності, пов'язану із соціальними, моральними й культурними деформаціями; по-друге, базовий рівень вертикальної соціальної мобільності (декілька освічених людей повинні прийти з недо-

мінантної етнічної групи); по-третє, досить високий рівень соціальної комунікації, зокрема письменності, шкільної підготовки й ринкових відносин; і, по-четверте, конфлікти інтересів етнічного характеру та проблеми ідентифікації.

1. Інституціоналізація та стратегії діяльності партій євреїв у Галичині й на Буковині

Суб'єкти партійно-політичного представництва євреїв презентували в Галичині й на Буковині той ідейний продукт, котрий, з одного боку, служував для позагрупової трансляції їхніх інтересів, а з іншого, захищав їх супроти наступу держави й титульного етносу¹⁰. Цим у загальних рисах зумовлені ідеологія й діяльність партійних сил єврейських спільнот Галичини й Буковини. Вони захищали інтереси групи в різних сферах суспільного життя й не протиставлялися груповим переживанням “інших”. В умовах колективної самоідентифікації “позитивна самостилізація власної нації стала... добрим функціональним механізмом спротиву всьому чужому, знецінення інших націй і виокремлення національних, етнічних, релігійних меншин – зокрема євреїв”¹¹.

Визначальний фактор, що спонукав євреїв до політичної ідентифікації та партійно-політичної структуризації, – це розбіжності в їхній оцінці щодо перспектив місцеперебування етнічної групи. Ізраїльський науковець Е. Мендельсон визначив їх як “тут” (у країнах проживання) і “там” (на історичній батьківщині)¹². Ця дилема призвела до розмежування євреїв на сіоністів і т. зв. територіалістів. Власне, формування сіоністської ідеї й стало контрастним віддзеркаленням того, як етнополітичні цілі євреїв поступово визначалися й превалювали в груповій свідомості. Сіонізм, що був одним зі шляхів збереження єврейської ідентичності, ґрунтувався на ідеї самодостатності єврейського народу й необхідності заснувати власну єврейську державу на історичній землі предків, у Палестині¹³. При цьому сіоністи переслідували не тільки суто політичну мету – вони вважали, що поява Єврейської держави на політичній мапі світу спричиниться до морального відродження та внутрішнього онов-

лення єврейства в усій діаспорі, оскільки стане запорукою зміцнення її національної свідомості. “У власній країні євреї мали б тоді можливість віднайти нове ставлення до природи, до праці, до своєї спільноти й до Бога і змогли б цими завоюваннями не тільки створити нову духовну й емоційну вітчизну для євреїв діаспори, але й показати добрий приклад іншим народам”¹⁴.

Загальна схема національного розвитку західноукраїнських євреїв, зрозуміло, складалася з розмаїття конкретних випадків. Протягом усіх 147 років правління Габсбургів євреї боролися за свої права: спочатку – за громадянське рівноправ’я, а після Конституції 1867 р. – за суспільне визнання. Окрім способу життя, котрий галицький чи буковинський єврей австрійської доби поділяв із неєвреями як громадянин, його повсякдення складалося з визначених соціальних відносин, котрі необхідно було підтримувати; культурних процесів, які слід було плекати; діяльності, в якій він мав брати участь; організацій, до яких мусив належати; побутових обставин, до яких мав пристосовуватися; моральних і соціальних стандартів, за якими слід було жити як євреєві¹⁵. Не менш важливою була й нова внутрішньоєврейська дискусія про орієнтацію на конфесію чи національність.

Виявилося, що досягнення певного рівня емансипації й визнання європейських культурних цінностей не розв’язують єврейської проблеми. Асимілюючись у панівній культурі, євреї залишалися євреями принаймні за своєю ментальністю – до того ж, їм не давали про це забути. Питання полягало в тому, де та межа, котра дозволяє залишатися євреєм і бути при цьому асимілятором. Наприкінці XIX ст. гостріше, ніж будь-коли, постало питання, хто ж такі євреї: народ, релігійна група чи громадяни країн, де вони проживали. На це питання євреї мусили відповісти самі та зробити свій вибір. На стику двох століть почала формуватися єврейська етнічна самосвідомість. Позбавлені батьківщини й державності майже дві тисячі років, на відміну від поляків і українців, євреї не мали державницьких прагнень на цій території, а для релігійної традиції та сіоністської ідеї критерій “території” досягав рівня універсального ідеалу. “Кочовий спосіб життя народу і постійне вигнання не давали змоги закріпити цю назву [Ізраїль. – *I. M.*] за якоюсь територією з самого початку.

Ізраїль був там, де був народ. ...Ніяка територія, ніяке місце не може підмінити поняття Ізраїлю як народу, який є носієм і суб'єктом сакрального договору і, відповідно, хранителем істини”, – висновує Т. Возняк¹⁶. Для єврейського почуття ідентичності батьківщина й державність були не те що неважливі – просто радше символи, ніж живі спогади. Зауважмо, що на єврейську ідентичність Модерного часу впливали як внутрішні, так і зовнішні фактори. “Єврейство, принаймні в Європі та принаймні в Модерну епоху, визначалося у своїх суттєвих моментах через відмінність і в постійному протистоянні з тим образом єврея, який створювали неєвреї. Тому конфлікти тут були неминучими”, – зауважує з цього приводу Д. Лампінг¹⁷.

А оскільки остання чверть ХІХ ст. позначилася новими віяннями в суспільно-політичному житті Австро-Угорщини, у середовищі галицьких і буковинських євреїв завершувався тривалий процес переоцінки суспільних ідеалів.

Зауважмо, що, залежно від особистого ставлення до громадянських і релігійних рухів, етнофори підтримували або відкритість єврейського суспільства, або повну його ізоляцію. Проблема полягала в тому, що тривалий інтелектуальний вплив на розвиток модерних національно-єврейських політичних рухів австрійської доби мали хасидизм¹⁸ і Гаскала¹⁹. Незважаючи на те що конфлікти з традиційними рабиністами були досить поширені в тогочасній Галичині й на Буковині, спротив міснагдів (мітнагдім)²⁰ був значно слабшим.

У найбільших центрах міснагдизму (Львів, Броди, Бучач) ще на початку ХІХ ст. більшість населення була хасидами. Галицькі міснагеди й хасиди виступали проти австрійської влади та пов'язаної з нею Гаскали. А прихильники Просвітництва – маскіли²¹ – відмовлялися від традиційного одягу й від загальної мови східноєвропейського єврейства (їдиш), вважаючи її непристойним “жаргоном”. Мовою повсякденного спілкування вони воліли мати німецьку чи польську, а літературною поряд із ними вважали давньоєврейську мову. Просвітники прагнули, щоби євреї ставали селянами й ремісниками, а не тільки дрібними торговцями²².

Поза сумнівом, різниця між прихильниками хасидизму й Гаскали була величезною. З одного боку – збідніла дрібна буржуазія, люмпен-

пролетаріат; з іншого – молода, швидка в рості середня й велика буржуазія та пов'язана з нею інтелігенція. Хасиди вважали сучасну світську освіту загрозою для своїх культурних і релігійних цінностей, у той час як масіли саме в ній вбачали основну передумову, щоби рівноправно діяти серед християн і реалізовувати нові економічні можливості. Для більшості хасидів капіталізація економіки, навпаки, погіршила їхній майновий стан. Їхні способи сприймати своє становище також цілковито відрізнялися. Освічені євреї не вважали життя в діаспорі проблемою й дивилися на себе як на повноцінних підданих австрійського імператора. Євреї-традиціоналісти сприймали Австро-Угорщину, а отже, і її провінції Галичину й Буковину як чужу країну й щиро очікували спасіння після приходу Месії. Мабуть, саме тому Л. фон Захер-Мазох із захопленням описував “орієнтальний характер, який не знає жодного минулого, жодного майбутнього, що живе тільки чуттєвою сучасністю, блискучий дух, отой дух Соломонової мудрости і талмудичної хитрости, яскраву барвисту фантазію”²³.

Процес утвердження етнічних цінностей серед західноукраїнських євреїв виявився тривалим. Один із видатних представників першого покоління Гаскали філософ Натан Крохмаль обґрунтував історію Ізраїлю не в традиційній для того часу парадигмі релігійної общини, а як історію народу. Вперше в основу її періодизації було покладено етнічно-політичні критерії²⁴. У нових історичних умовах під впливом ідей єврейського Просвітництва іврит, котрий дотепер слугував мовою богослужіння, став модерним “знаряддям” секулярного мислення. Завдання звільнити євреїв із тісних меж гетто зазвучало як основна ідея єврейської літератури в добу Гаскали²⁵.

У дилемі дефініцій (євреї – релігійна спільнота, чи євреї – народ) поступово перемагала остання. Адже питання про майбутнє місцезнаходження нації стало центральним: одні поклали надії на розв'язання єврейського питання на тих самих теренах, де проживали, інші робили категоричну ставку на відродження державності в Палестині. Давалися взнаки й відмінні світоглядні орієнтири. Якщо традиціоналісти й далі поклалися на очікування Месії, то їхні противники закликали боротися за громадянські й національні права. Про те, що соціальна стратифікація

евреїв змусила їх ставити відмінні стратегічні завдання, які визначали діалектику національного ідеалу єврейства, свідчили й перші національні організації й товариства²⁶.

Перші сіоністські організації з'явилися в Галичині на початку 80-х рр. XIX ст. Вони виникли через ідейну кризу, що охопила ті традиціоналістські кола, котрі сподівалися на повернення євреям історичної батьківщини за велінням Месії. Сіонізм постав у той час, коли в європейському суспільно-політичному житті вирували ідеали лібералізму, соціалізму й націоналізму. Аналізуючи поступ єврейської політичної думки, англійський науковець Н. Дейвіс зауважив: “Політичний сіонізм відрізнявся від решти виявів європейського націоналізму головню тим, що його священна національна земля лежала за межами Європи. А в решті аспектів він мав усі риси, властиві й іншим тогочасним національним рухам: самозречену мрійницьку еліту; складну ідеологію, основу на націоналістичній інтерпретації історії та культури; широкий спектр політичної думки... цілий гурт ворогів і, попервах, жодного реального шансу на практичний успіх”²⁷. Отже, збагативши варіативність націоналізму, сіонізм як суспільно-політична доктрина й масовий громадсько-політичний рух не міг уникнути впливу тих суспільних ідеалів, які полонили свідомість європейської громадськості.

Незважаючи на емансипацію 1867 р. та форсовану асиміляцію²⁸, проблема дискримінації євреїв не зникала з порядку денного, особливо в економічних відносинах, що становили основу суспільного життя²⁹. Асимілятори німецького напрямку 1868–1869 рр. створили союз “Шомер Ізраель” (“Варта Ізраїлю”). Його представники підкреслювали, що “є австрійцями” і “австрійськими патріотами”, що свободою й рівноправністю вони завдячують Габсбургам. У питаннях внутрішньої політики союз “Шомер Ізраель” виступав за консолідацію всіх єврейських громад Галичини. Його керівники висунули ідею створити Союз єврейських громад³⁰. Дуже численною у 80–90-ті рр. XIX ст. була група асиміляторів, орієнтованих на польську культуру. Вони об'єдналися в товариство “Агудас Ахім” (“Союз Братів”)³¹. Як писали очевидці, “вони йшли з емблемою Білого орла у сильній руці”³². У результаті активної просвітницько-пропагандистської діяльності цього товариства польська

мова, котра ще кілька десятків років тому рідко звучала з вуст єврея, стала мовою єврейської інтелігенції, а серед простого народу – мовою приятельського спілкування. Нова хвиля польської асиміляції, яка припала на кінець 80-х – початок 90-х рр. XIX ст., викликала в єврейській громадськості певне неприйняття.

До того ж, прояви новітнього антисемітизму й пауперизація галицьких євреїв змушували їх емігрувати з Австро-Угорщини. Починаючи з 1870-х рр., темпи еміграції зростали, євреї покидали Галичину остаточно, цілими сім'ями. Ці обставини змусили представників єврейської інтелігенції шукати нові шляхи для розвитку єврейського суспільства на західноукраїнських землях. Власне, ці роки й характеризувалися розвитком т. зв. палестинофільського руху, який першим з-посеред єврейських національних партій організаційно структурувався³³. З цього моменту прагнення євреїв знайти свою втрачену історичну батьківщину починає набувати реальних форм.

1882 р. вийшла друком брошура лікаря та громадського діяча, засновника палестинофільського руху “Ховевей Ціон” (“Улюбленці Сіону”) Лео Пінскера “Автоемансипація – заклик російського єврея до своїх одноплемінників”. У ній лунав заклик скерувати зусилля передовсім на відродження своєї національної свідомості й домогтися концентрації єврейського народу на одній, йому належній, території. Однак Л. Пінскер не визначив місця майбутньої держави: чи це повинна бути Палестина, чи територія в іншій частині світу³⁴. Одночасно того ж року у Львові відбувся перший сіоністський вечір, а за п'ять років постала провісниця палестинофільського руху – організація “Ціон”. На початку 1890-х рр. вона оприлюднила брошуру “Якою повинна бути програма єврейської молоді”, де маніфестувала прагнення молоді до національного відродження³⁵, зокрема такими закликами: “Геть із зручним асиміляційним маскарадом! Геть з догідливою музикою Янкелем і його шанувальниками!”³⁶.

У 1895–1896 рр. на двох з'їздах “Ховевей Ціон” було засновано Галицьке товариство для колонізаційної роботи в Палестині під назвою “Агават Ціон” (“Любов Сіону”) з центром у Тарнові. Саме сіоністи з цього міста заснували 1897 р. першу галицьку колонію в Палестині –

Махнаїм³⁷. Так завершився перший протосіоністський період розвитку сіонізму, під час якого інституціоналізувався рух єврейських політичних акторів³⁸.

Український сучасник тих подій, аналізуючи крайову стратегію галицьких сіоністів, констатував їхню переконаність, що “переслідування [євреїв. – *I. M.*] не буде мати кінця, поки не спочине вічний жид, се є, доки буде жидівська народність без охорони права народів, котрої заживає лише в територіальнім центрі, як довго буде народом волоцюг... Жидівство потребує вітчизни... Сею вітчизною може бути лише стара країна єврейського племені, Палестина”³⁹.

Досить характерним для сіоністського руху того часу було висловлювання одного із соратників Т. Герцля Натана Бірнбаума: “Серед усіх європейських народів тільки українці не брали участі у створенні великої всесвітньо-історичної неправди проти євреїв. А те, що раніше було тільки справою їхнього інстинкту, тепер вони, українці, продовжують як свідому політику... Українці, серед яких, очевидно, проживає більшість євреїв, не вимагають їхньої асиміляції”⁴⁰. Очевидно, Н. Бірнбаум має тут на увазі зміни у ставленні українців до євреїв, принаймні в етнополітичному сенсі й насамперед у Галичині. Так, якщо в XVII ст. під час Хмельниччини українці ототожнювали євреїв із поляками як ворогів (аналогічні процеси відбувалися наприкінці XVIII ст. під час гайдамацьких повстань), то на початку XX ст., в епоху становлення громадянського суспільства й боротьби політичними засобами, українська демократична інтелігенція спробувала зрозуміти та підтримати національні прагнення євреїв. Єврейські й українські етнічні рухи одноголосно виступали насамперед проти асиміляції, що й було основою для їхнього політичного зближення. Тому Н. Бірнбаум і говорив про євреїв як про можливих союзників українців у боротьбі за національну незалежність: “В особі євреїв українці знаходять сильного і незалежного товариша, що захищається від асиміляції, ворожої також для українців, що йде разом з ними, переборюючи труднощі, товариша, якого вони дійсно потребують”⁴¹.

Подібний тон мала й кореспонденція чернівецької газети “Буковина”, котра зауважувала: “До сіонізму віднесла ся руска суспільність прихильно. Не тільки з політичних мотивів, не тільки тому, що сепарация

Жидів від поляків і німців може скріпити наші шанси в боротьбі о політичне визволене нашого народу; так ми як і вони має однакові цілі: на[ц]іональну еманципацию широких мас народних, а в Галичині спільного ворога: Поляків”⁷⁴².

Сіоністи не ставили виразних політичних завдань, їхньою головною метою було зберегти єврейську етнічну ідентичність, а ідеалом – утворити Єврейську державу в Палестині чи Уганді. Іншими територіями, де могла би виникнути держава євреїв, уявлялися Америка – терени між річками Небраскою й Арканзасом⁴³. Проте в усіх проектах важливим було твердження, що найбільшим щастям для єврейського народу може стати тільки незалежна вітчизна⁴⁴. Аналізуючи сучасний стан єврейського народу, сіоністи підкреслювали, що впродовж багатьох століть тривала постійна боротьба, в якій євреї, як правило, були слабкою стороною, тому не дивно, що “ми деградували, змізерніли, наш національний характер спотворився. Відображенням наших сьгоднішніх стосунків є матеріальний нестаток, фізична недосконалість, моральний і розумовий занепад, одним словом, нам загрожує повне знищення, що є тільки питанням часу. Це стосується насамперед євреїв, що живуть у Галичині та Росії”⁴⁵.

У 1883 й 1887 рр. у Львові виникли сіоністські товариства “Мікра Кодеш” (“Скликання священного зібрання”) та “Ціон”, які в майбутньому стали ядром Всегалицької сіоністської організації. Згодом схожі товариства було створено в усіх більших містах Галичини: Коломиї, Станиславові, Тарнові й Дрогобичі⁴⁶. Зрештою, 1887 р. виник ще й гурток “Ейнікайт” (“Єдність”), котрий у своїй програмі ставив політичні цілі: “...необхідно домагатися повної згоди з місцевим населенням, якщо воно не обмежує права євреїв. Асиміляція євреїв – це обман або самогубство народу”⁴⁷. Всі ці організації боролися, з одного боку, за те, щоб уже наполовину асимільована молодь знову повернулася до єврейської історії та єврейської мови, а з іншого – за просвіту найортодоксальніших представників єврейства⁴⁸. Саме в цей час на політичному горизонті краю з’явилася Єврейська національна партія (ЄНП), яка проголосила: “Єврейський народ не загинув, він має життєві сили, щоб перечекати бурю і відродитися до нового життя”⁴⁹.

Свою програму ЄНП оприлюднила у Львові 1892 р. Вона складалася з двох частин, що стосувалися становища євреїв у Галичині та проблем освоєння Палестини. Це була одна з перших програм етнічних єврейських партій, тому багато що не було ще чітко окреслене, переважало декларування загальних цілей, особливо щодо освоєння Палестини. Частина програми ЄНП, присвячена внутрішній політиці, передбачала здобуття значної кількості представницьких місць у керівництві громад і парламенті, реалізацію прав, що належать євреям як окремому народові, створення спілок єврейських ремісників, опанування нових сфер економічної діяльності, створення професійних шкіл, ліквідацію релігійних кагалів, виховання молоді в дусі юдаїзму, заснування семінарії для підготовки рабинів, поширення сучасних наукових знань, розвиток національної самосвідомості, гідності й солідарності, усвідомлення своїх прав і обов'язків як щодо євреїв, так і щодо неєвреїв, а також виправлення “різних єврейських недоліків”⁵⁰. Звертали увагу на чимраз частіші прояви антисемітизму, особливо в Росії й Румунії, і на необхідність знайти місце, що стане новою батьківщиною для нащадків. Відповідь була однозначною: цією країною буде Палестина. Зовнішньополітична програма містила такі положення: організувати еміграцію євреїв із Росії й Румунії до Палестини, створити там колонії для єврейського пролетаріату, пробудити в єврейських колоністів почуття національної єдності й мовної спільності через запровадження івриту, створити в Палестині професійну школу й івритську академію, а в Європі – товариство з освоєння Палестини.

Фактично “львівська програма” ЄНП лягла в основу програм низки аналогічних партій, що прагнули до етнічного відродження єврейства⁵¹. Приміром, про те саме говорить програма Єврейської національної партії Буковини (1909), коли вказує, що вона “є вільною народною партією і має за мету організацію євреїв Буковини на єврейсько-національних та єврейсько-народницьких засадах... виступає за пробудження і розвиток єврейської національної самосвідомості, а також солідаризацію і згуртування єврейського народу загалом і на Буковині зокрема. ... Найголовнішою метою партії є: повна реалізація проголошеної конституцією рівноправності в усіх сферах, необмеженої рівності, а також визнання

єврейського народу і єврейської нації”⁵². Подібні завдання ставили перед собою й національно-культурницькі за спрямуванням Політичне товариство прогресивних євреїв Буковини (1905) та Єврейське політичне товариство (1907)⁵³.

У другій половині 90-х рр. ХІХ ст. віденський журналіст Теодор Герцль надав освоєнню Палестини політичного звучання, а єврейському питанню – міжнародного характеру, створивши сіоністську організацію, що охопила значну частину народу⁵⁴. У розвідці “Єврейська держава. Спроба сучасного розв’язання єврейського питання” (1896) він писав: “Ми всюди спробували чесно ввійти до національних спільнот, які нас оточують, зберігши лише віру наших батьків. Цього не допустили. Даремно ми стаємо відчайдушними патріотами, та навіть, подекуди, нестримними патріотами; ми даремно приносимо в жертву такі самі гроші та кров, що й наші співвітчизники. Даремно намагаємося збільшити славу наших відповідних батьківщин”⁵⁵. “Єврейське питання, – продовжував Т. Герцль, – є національним питанням і повинне посісти своє місце на світовому рівні, розв’язати ж його можна тільки міжнародними зусиллями”⁵⁶. Трактуючи єврейське питання як суто національне, Т. Герцль пропонував надати йому водночас і політичного сенсу. Із цього приводу ізраїльський науковець Ш. Авінері зазначає: “Герцль першим здійснив пролом у єврейській та світовій суспільній думці, перетворивши національне розв’язання єврейського питання з теми, яка обговорювалася на сторінках провінційної періодичної преси... на проблему, яка зацікавила широкі кола в усьому світі”⁵⁷.

А що партійна структуризація єврейської громадськості відбувалася одночасно зі становленням партійної структури українського політичного табору, то праця Т. Герцля викликала жваву реакцію українців. “Не можна, однак, відмовити йому [Т. Герцлю. – *І. М.*] в тому, – писав І. Франко, – що його план одухотворений глибокою вірою й гарячою любов’ю до свого народу, особливо до його пригноблених і знедолених мас. Шкода, але ми думаємо, що автор занадто поверхово знає ці маси. ...План, однак, без сумнівів, має майбутнє, і якщо сьогоднішнє покоління ще не готове до нього, то згодом [план. – *І. М.*] дочекається молоді, що захоче й зуміє його здійснити”⁵⁸.

29–31 серпня 1897 р. Т. Герцль організував перший сіоністський конгрес у Базелі, де було сформульовано програмове положення політичного сіонізму: “Сіонізм прагне створити в Палестині територію для єврейського народу, гарантовану суспільно-правовим шляхом”⁵⁹. Т. Герцль стає в цей час легендарною особою серед євреїв. “Маси, що не знали про існування сейму у Львові, захопилися виборами до конгресу в Базелі; люди, що не мали уявлення про топографію свого міста, про географію й історію своєї країни, ламали голову над проблемами міжнародної дипломатії й колоніальної політики”, – писав про настрої галицьких євреїв кінця XIX ст. В. Фельдман⁶⁰.

Отже, стратегія сіоністських партій поєднувала плекання етнічного “я” євреїв у поліетнічному соціумі з одночасною підготовкою до повернення на історичну батьківщину. Стратегія т. зв. синтетичного сіонізму – поєднання палестинської роботи з крайовою – також була спрямована на те, щоби зміцнити етнічну самість євреїв, подолати асиміляційні тенденції й підготувати людські ресурси для майбутнього державотворення⁶¹.

Сіоністські ідеї досить швидко поширилися і в єврейському середовищі Буковини. Значною мірою цьому сприяло прагнення протиставити цю ідеологію асиміляційним процесам, коли євреїв наvertsали до німецької мови й німецької культури. На початку XX ст. було створено товариство “Крайовий комітет сіоністів Буковини”, що видавало літературу про сіонізм, збирало кошти на створення буковинської колонії в Палестині, проводило семінари на теми сіонізму⁶². В лютому 1910 р. в Чернівцях відбувся крайовий партійний з’їзд сіоністів, від яких “усі очікують плідної роботи, а також... необхідність покласти край розбрату, відкинути вбік усе особисте і працювати на благо та процвітання євреїв”⁶³. Слід зауважити, що “загальні сіоністи” тривалий час діяли без власної програми, дотримуючись ухвал Базельського конгресу. Значно пізніше, у травні 1931 р., вони ухвалили програму, де проголосили: “Загальний сіонізм визнає першість інтересів народу як цілісності і потреби відбудови Ерец-Ізраель... над ідеологією класів, груп чи станів і тому прагне, щоб усі інтереси... підпорядковувались загальним і національним цілям”⁶⁴.

Закономірною тенденцією суспільно-політичного життя стало й організаційне об'єднання соціально активної частини єврейського пролетаріату.

У перші роки ХХ ст. в Галичині почали з'являтися робітничі організації сіоністської орієнтації: товариство єврейської торговельної молоді “Ахва” (“Братство”) (1900), товариство торговельних помічників “Ахдут” (“Єдність”) (1903). 1904 р. відбувся установчий з'їзд сіоністської партії “Поалей Ціон” (“Робітники Сіону”), котра вже в 1905–1906 рр. налічувала 19 осередків у східній і західній частинах провінції⁶⁵. Своєю головною метою партія вважала утворення незалежної єврейської соціалістичної держави в Палестині⁶⁶. Один з очільників “Поалей Ціону” в Україні С. Гольдельман пізніше так формулював основні положення “єврейського національного соціалізму” початку ХХ ст.: “... не може пролетаріят такої нації добратися до соціалістичного устрою без радикальної зміни в господарському становищу цілої жидівської нації, без збудовання власного національного організму в Палестині з переважаючою більшістю там Жидів. ...Шлях жидівського пролетаріату до соціалізму веде через еміграцію і концентрацію жидівських працюючих і шукаючих роботи мас в Палестині, в хліборобстві і промислу, які вони там мають закласти...”⁶⁷ Але слід зауважити, що основне ідейне розмежування в рамках “єврейського націоналізму” намітилося між сіонізмом і автономізмом. Прихильники останнього вважали, що створення власної держави не розв'яже одразу всіх проблем багатомільйонної єврейської діаспори, яка існуватиме ще впродовж багатьох поколінь. Тому потрібно домогтися широкої мовно-культурної, громадської й релігійної автономії в галуті.

Одним із провідних у розвитку єврейської суспільно-політичної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. був соціалістичний напрям. Серед галицького й буковинського єврейства цього часу соціал-демократизм став другим значним національно-політичним рухом після сіонізму.

Ще в 90-х рр. ХІХ ст. у Львові, Дрогобичі та Стрию виникли робітничі гуртки “Світ”, “Рівність”, “Братство”, де євреї-робітники брали активну участь. Вони й ініціювали 1894 р. створення організації “Пролетаріат”, котра мала на меті “політичну просвіту робітників”⁶⁸. Єврей-

ські соціалісти Галичини впродовж 1890-х рр. входили до складу єдиної й формально інтернаціональної Соціал-демократичної партії Галичини і Силезії (СДПГіС), яка все виразніше набувала польського національного характеру. У 1897 р. на конгресі СДПГіС у Перемишлі було висунуто ідею створити самостійну єврейську робітничу партію Галичини, поштовхом до чого стало виникнення 1897 р. у Вільнюсі Загального єврейського робітничого союзу (Бунд). Своє майбутнє як етнічної групи Бунд та інші опоненти сіоністів бачили у “вростанні” в місцевий етнополітичний організм в якості окремого етнічного сегмента. Галицькі бундівці ставили собі за мету повалити капіталістичний устрій, домагалися гарантування й захисту прав національних меншин і права народів на самовизначення⁶⁹.

Єврейську соціал-демократичну партію (ЄСДП) Галичини (дещо пізніше – й Буковини) заснували 1905 р. Засадами її ідеології були визнання окремішності єврейського народу та стійкості його національної самосвідомості, надання євреям національно-персональної автономії, спротив асиміляції, а також обстоювання засад класової боротьби. Фактично ЄСДП займала проміжне місце між двома “крайнощами”, представленими пропольською асиміляторською Єврейською секцією ППСД та сіоністською “Поалей Ціон”⁷⁰.

Власне, тут ідеться про інший аспект проблеми – політичне дистанціювання учасників міжетнічної взаємодії в межах політичних таборів загалом і політичних партій зокрема. Як слушно зауважив М. Гон, наприкінці XIX – на початку XX ст. українці та євреї співпрацювали в складі однієї партії – СДПГіС: “З часу утворення самостійних єврейської та української соціал-демократичної партій... не було жодної партійної структури, в якій співпрацювали б представники двох націй. Разом із взаємовіддаленням на економічному ґрунті та у царині культури, національний принцип формування партій усталив українсько-єврейське дистанціювання”⁷¹. Через це обидві нації наприкінці XIX ст. обґрунтували завдання здобути державну незалежність, акумулювавши зусилля для реалізації своїх стратегічних цілей.

2. Сіоністський контекст політичного життя євреїв Галичини й Буковини

Неодмінним складником етнополітичної мобілізації можна вважати активність галицьких і буковинських євреїв, пов'язану передусім із пошуками власної національно-культурної ідентичності в діаспорі. Ми припускаємо, що саме сіоністський контекст став домінантою єврейського політичного життя досліджуваного часу, поза яким він просто немислимий: сіонізм не тільки окреслював проблемне поле співіснування “своїх” із “чужими”, а й повсякчас утворював його іманентне ідейне ядро. По суті, моделювання стратегій взаємодії груп і відтворення найважливіших параметрів єврейського політичного простору були чи не єдиними надзавданнями єврейських політичних партій, їхніми перманентними метаідеями, присутніми на рівні етнофора, а нерідко – навіть структурної організації. Цю тенденцію характеризувала еволюція світогляду від релігійного до світського, сіоністського тощо (як зауважував М. Бубер: “В часи пророків і давніх християн це була релігійна синтеза, в часи Спінози це була інтелектуальна синтеза, в часи соціалізму – це суспільна синтеза”⁷²); одночасно озвучувалися ті партійні програми, які мали врегулювати групові інтереси. Таким чином широка партійна структуризація єврейства призвела до розпорошення єврейських національних сил, яке поглиблював розкол на сіоністів і територіалістів (тих, хто сподівався розв'язати єврейське питання у країнах проживання). Саме політичний сіонізм, чиєю колискою стала Австро-Угорщина і значною мірою західноукраїнські землі (де мешкало дві третини євреїв країни), протиставив традиційному критерію самоідентифікації євреїв – релігії – національну самосвідомість.

Стратегії, котрі артикулювали лідери єврейського національного руху, хоча й формувалися в рамках спільного знаменника – здобуття громадянського рівноправ'я в багатонаціональній Дунайській монархії – однак відрізнялися запропонованими методами втілення. Як для тих, хто прагнув залишитися на обжитих місцях, так і для тих, хто пов'язував своє майбутнє з відродженням національної держави євреїв у Палестині, було важливим добитися сприятливих умов для комфортного життя

“своїх”. Різниця між тими, хто хотів залишитися “тут”, і тими, хто бачив своє майбутнє “там”, на землі Обітованій, полягала в тому, що акультурація для сіоністів була явищем ситуативним. Вона мала сприяти збереженню ідентичності євреїв, поки вони не емігрують до Палестини⁷³.

Із цього приводу продуктивною є теза раббі А. І. Кука: “Земля Ерец-Ізраель не є чимось відірваним від душі гебрейського народу; це не тільки національний скарб, що є засобом об’єднання народу та підтримання його матеріального і духовного існування. Ерец-Ізраель є найістотнішою складовою самого національного почуття; вона органічно вплетена в саме його життя та внутрішню суть. ...Істинне зміцнення юдаїзму в діаспорі може відбуватися тільки через поглиблення її зв’язків з Ерец-Ізраель. Надія на повернення у Святу Землю є невичерпним джерелом самобутности юдаїзму. Надія на Спасіння – це сила, що підтримує юдаїзм у діаспорі; натомість юдаїзм в Ерец-Ізраель є самим Спасінням”⁷⁴.

У цьому положенні опосередковано стверджено дилему єврейства в досліджуваному хронотопі: йому, по суті, і йти не було куди, якщо не брати до уваги міфологічну для багатьох землю гебрейського духу – Ерец-Ізраель. Власне цей дух і був тією площиною, де євреї по-різному змагалися за відновлення свого “дому буття” й виробляли механізми для збереження національної й культурної самоідентичності за не завжди сприятливих обставин. У повному сенсі євреї не становили нації – навіть т. зв. позаісторичної національності, як, приміром, українці. А тому їхнє громадянське й економічне існування в Австро-Угорщині залежало не від участі в національній спільноті, як у поляків чи українців, а навпаки – від відсутності такого статусу.

На шляху західноукраїнського єврейства до національного відродження, а отже, до етнополітичної мобілізації, етапним став т. зв. протосіоністський період⁷⁵. Так, ідеологічну доктрину утвореної 1893 р. ЄНП пояснював її національний фермент. Програмовий документ партії висував завдання зміцнити національну самоідентичність євреїв, захищати їхні громадянські права й самостійний політичний курс. Це означало, між іншим, і відмову від ролі носіїв чужих (головним чином) польських інтересів⁷⁶. Партійна програма ЄНП сформулювала також і завдання па-

лестинської роботи: утворення єврейського територіального центру в Палестині розглядалося як єдиний можливий засіб реального зцілення від національної упередженості та ксенофобії. Через кристалізацію національних ідеалів 1895 р. ЄНП було перейменовано на Партію сіоністів Галичини⁷⁷.

Як ми вже зауважували, рушійною силою для мобілізації тогочасного єврейства стали ідеї Т. Герцля (політичний памфлет “Єврейська держава” 1896 р. й перший конгрес сіоністів 1897 р.). Т. Герцль визначив, що сіонізм – не частина якогось окресленого цілого або ж партія, а власне рух єврейського народу – “єврейський народ в русі (unterwegs)”⁷⁸. Не випадково Л. Пінскер, один із творців теоретичної основи для єврейського національного руху, ще 1882 р. зазначав: “...євреї – народ без території, і тому всюди ми чужі, і всюди до нас ставляться, як до чужих. І єдиний вихід із цього становища – знайти країну, де ми будемо жити власним життям, як живуть усі інші народи”⁷⁹.

Програмове положення політичного сіонізму – утворення власної держави в Палестині – знайшло сприятливий ґрунт у Галичині, оскільки вже перша крайова сіоністська організація була утворена у Львові ще 1893 р. як “Місцева група Львів Союзу австрійських товариств для колонізації Палестини і Сирії Сіон”⁸⁰. Політична традиція т. зв. крайової політики галицьких сіоністів, незважаючи на ідеологічну риторику, ґрунтувалася на засадах компромісу й визначалася формулою “do ut des” (“даю, щоб і ти мені дав”), якою докоряли євреям неєвреї.

Унаслідок популяризації сіоністських ідей серед релігійних єврейських кіл на початку ХХ ст. в середовищі сіоністів утворилася фракція “Мізрахі” (від “Мерказ рухані” – “Духовний центр”), яка згодом стала самостійною партійною організацією з переважанням релігійних цілей⁸¹. Її програмові засади поєднували традицію з роботою, спрямованою на відродження Палестини: поширення релігійної свідомості та знання Талмуда – з підтримкою переселення до Ерец-Ізраель⁸².

Подібні засадничі позиції – відродження національного вогнища в Палестині, однак із плеканням соціалістичних ідеалів – відстоювали прибічники пролетарського сіонізму в Галичині й на Буковині у програмі Єврейської соціал-демократичної партії “Поалей Ціон”⁸³. Етнопо-

літичну мобілізацію єврейства в лавах цієї єврейської соціалістичної партії С. Гольдельман характеризував так: "...маса – перетворюється в націю, яка себе починає пізнавати, як щось окреме, що пред'являє права на людське існування, яко новопосталий визначившийся організм серед других рівних йому і одноразово – від нього ріжних"⁸⁴.

Аналіз програмових положень сіоністських партій (протосіоністської ЄНП, правоцентристської "Мізрахі", лівої "Поалей Ціон"), котрі діяли на західноукраїнських землях, свідчить, що вони, хоча й були суто моноетнічними організаціями й виступали на захист національного та громадянського рівноправ'я євреїв, домагалися для них національно-персональної автономії⁸⁵, – становили суттєвий сегмент платформи, на якій відбувалася політична соціалізація євреїв.

Її значно доповнювало організаційне об'єднання соціально активної частини єврейського пролетаріату в Загальноєврейському робітничому союзі (Бунд) та ЄСДП. Як національна партія Бунд об'єднував у своїх лавах пролетаріат за національною ознакою, проте осібне місце в його ідеології посідали й соціальні ідеали, адже цей пролетаріат мав повалити капіталістичний устрій і забезпечити поневоленим народам право на самовизначення⁸⁶.

На рубежі XIX–XX ст. лідери біетнічної галицько-польської соціал-демократії засвідчували, що поступово посилюється конкуренція за політичну участь євреїв-робітників у партійних організаціях. Створення спеціального агітаційного комітету для Галичини – Крайового єврейського агітаційного комітету (КЄАК) – виявилось не досить ефективним, тому більшість делегатів IX з'їзду ППСД у Кракові (30 жовтня – 1 листопада 1904 р.) ухвалила, що діяльність КЄАК відповідала інтересам "панівних експлуататорів, сіоністських і антисемітських демагогів і всяких шовіністів"⁸⁷. Натомість у резолюції з'їзду було підкреслено: "...першим і найважнішим клясовим інтересом християнського і жидівського пролетаріату є збереження тісної солідарности й постійного співділання цілого пролетаріату без ріжниці конфесії й походження"⁸⁸.

У програмовій, т. зв. першотравневій, відозві 1905 р. засновники ЄСДП (Рубін Бірнбаум, Карл Айнеуглер, Генріх Гроссман, Яків Бросс та ін.) стверджували: "Що для жидівського пролетаріату зроблено під

оглядом агітаційним та організаційним, те зроблено не по думці польських соціалістів, але проти їх політики. За кожде товариство жидівських робітників велася боротьба, за кожді жидівські збори треба було в партії боротися і просити, аргументувати й доказувати їх потребу... За кожду відозву жебрати, сперечатися за вислови...”⁸⁹ Рішення створити нову партію лідери мотивували прагненням, щоб соціал-демократичний рух охопив якнайширші маси єврейського пролетаріату. Це, очевидно, суттєво скоригувало позицію ППСД щодо єврейського питання, оскільки виконавчий комітет уже 8 травня того ж року ухвалив із цього приводу спеціальну постанову. У ній прагнення єврейських робітників відокремитися характеризували як таке, що впливає з конфесійних і расових забобонів, тоді як справжні соціал-демократи не мали б перешкоджати “зближенню євреїв із польською культурою”⁹⁰. На такі “міркування” єврейські соціал-демократи пізніше зауважували: “Що Польська Соціалістична Партія має в собі досить антисемітичних елементів, в цьому нема сумніву. Але не може бути також сумніву, що ослаблення цих елементів в значній мірі залежатиме від політики жидівських соціалістів з Бунду і Поалей-Ціон...”⁹¹

3. Проблема розв’язання єврейського питання в галуті

Відсутність Єврейської держави та проживання в іноетнічному оточенні спонукали євреїв Галичини й Буковини до ототожнення власного етнонаціоналізму із сіонізмом, котрий плекав етнічне “я” в поліетнічному соціумі та одночасною підготовляв членів групи до повернення на історичну батьківщину⁹². Зокрема, активна боротьба євреїв за реалізацію державницьких планів була, за визначенням українців 1930-х рр., “найбільшим чудом, що сталося в останніх двох десятиліттях”. А засновника сіонізму Т. Герцля вони характеризували як людину, чиєю “невмирущою заслугою... є, що він геніально відчув ритм майбуття і вказав жидам ясний шлях їх подальшого розвитку. Він зрозумів, що або жиди вернуться до своєї батьківщини й там, на старій землі Палестини, створять нову жидівську націю й державу, або пропадуть”⁹³.

На відміну від інших тогочасних, консервативних за своєю суттю етнічних рухів, сіонізм став певною мірою революційним проектом, чия головна мета полягала не в конструюванні історичної тяглості, а у створенні “нової людини” на втраченій кількості століть тому землі⁹⁴. Приміром, у статті “Руйнувати й будувати” (1903 р.) Міха-Йосиф Бердичівський закликав євреїв покінчити з тим, що було основою їхньої колективної самосвідомості, – з юдаїзмом: “Наші серця, які прагнуть життя, відчують, що для воскресіння Ізраїлю потрібна революція: євреї мусять посісти перше місце, стати вище від юдаїзму, спадщина предків має поступитися першістю живій людині. Нам потрібні не реформи, а переоцінка цінностей, докорінна переоцінка всього нашого способу життя, мислення, самих наших душ... Пора нам перестати бути тільки скрижалями, на яких записані слова давніх книг, щоб передавати їх із покоління в покоління, все далі й далі... Ми – останні євреї або перші паростки нової нації”⁹⁵.

А що ідея створити в Палестині/Ерец-Ізраель “нову єврейську націю” мала кілька образів, то їх репрезентували сіоністські політичні мислителі кінця XIX – початку XX ст. У середовищі прибічників і послідовників Т. Герцля – Ахад-га-Ама (дослівно “один з народу”, спр. ім’я – Ашер [Ушер]-Гірш Гінцберг), Володимира (Зеєва) Жаботинського й рабина А. І. Кука – домінувала концепція розриву з минулим, “заперечення діаспори”. Ізраїльський історик Бен-Ціон Дімур охарактеризував її як “повстання проти галута”, яке надало цій течії “характеру глибокої революції”⁹⁶.

Оскільки Т. Герцль у репатріації всіх єврейських громад діаспори до Палестини/Ерец-Ізраель й у створенні там Єврейської держави бачив єдиний засіб, який може перемогти антисемітизм і забезпечити подальше існування євреїв як народу, то сутність його світобачення Ахад-га-Ам окреслив так: “Отже, третього не дано: або ми природним шляхом – тобто поступово – заселяємо Палестину (і тоді ймовірно, що більша частина нашого народу залишатиметься в країнах свого проживання, де далі конкуруватиме з місцевими жителями), або більшість євреїв у короткий термін залишить країни діаспори й одночасно збереться в Палестині”⁹⁷. Однак у 1909 р. Ахад-га-Ам назвав “небезпечною” доктрину про немож-

ливість для євреїв жити в діаспорі, констатувавши при цьому, що “розсіяння – справжнє зло... воно обтяжливе... вихід із розсіяння завжди буде, як і повік-віків, надією, що надихатиме мрії про віддалене майбутнє”⁹⁸. Згодом В. Жаботинський закликав: “Євреї, знищіть діаспору, або вона знищить вас!”⁹⁹, – а рабин А. І. Кук мріяв про майбутнє, “коли Ізраїль звільниться від пут діаспори”¹⁰⁰. Насамкінець, у 1940-х рр. було сформульовано радикальну версію концепції “заперечення діаспори”, т. зв. ханаанейську ідеологію, – суперечливу парадигму модерного єврейського етнонаціоналізму. Згідно з нею, “нова” нація Ерец-Ізраїль формуватиметься з мешканців країни незалежно від їхнього віровизнання, а також емігрантів¹⁰¹.

Як бачимо, єврейська діаспора, що, за визначенням Р. Вайс, не мала трьох головних елементів етнонації (землі/території, центрального управління й засобів самооборони)¹⁰², репрезентована діяльністю “батьків” (Т. Герцль, Н. Бірнбаум, Л. Пінскер) і найвідоміших “дітей” (Ахад-га-Ам, В. Жаботинський, А. І. Кук), стала міцним підґрунтям для популяризації ідей сіонізму.

Етнополітична поведінка західноукраїнських євреїв була позначена їхньою поступовою інтеграцією в етнічний рух за відродження держави в Палестині. А що брошура “Якою повинна бути програма єврейської молоді” побачила світ на початку 90-х рр. XIX ст., коли розпочався національний ренесанс східногалицьких євреїв, то згодом один із очільників руху Леон Райх назвав її програмовою директивою сіоністів до національного відродження¹⁰³. Доказ цього – існування партійно-політичного представництва євреїв західноукраїнських земель, котре поставило собі за мету здобути державу в Палестині й боротися за національні права народу в галуті. Реалізації цих завдань сприяли основні політичні фігури єврейства в транзитивний період – сіоністські партії, у чийй діяльності визначальним був захист етногрупових інтересів¹⁰⁴.

Проілюструймо це прикладами “палестинофілів” і руху за розв’язання єврейського питання в галуті.

Перший представляли партії “Загальних сіоністів”, “Мізрахі” та “Єврейська соціал-демократична партія Поалей Ціон”. Усі палестинофільські партії мали дві програми: зовнішню (здобуття Палестини) та

внутрішню, котра передбачала збереження єврейства як нації та підготовку до алії – повернення на історичну батьківщину Ерец-Ізраель. Другий напрямок репрезентували ЄСДП і Бунд. Осібно стояли т. зв. традиціоналісти, які були об'єднані в партії “Агудат Ізраель” і виступали на захист єврейської релігії та традицій.

Програма галицьких сіоністів (“загальних”, котрі не коригували її класовими чи релігійними постулатами), сформульована на першому з'їзді 1893 р. як синтез завдань внутрішнього й зовнішнього характеру, ставила питання відродження історичної батьківщини й самостійної політичної роботи в галуті¹⁰⁵. Прагнучи реалізувати цю мету, “Загальні сіоністи” в перше десятиліття ХХ ст. намагалися досягти компромісу з владою. Цьому додатково сприяла й діяльність політичних товариств, які мали на меті відроджувати етнічну свідомість і поширювати сіоністські ідеї. Зокрема, таким у середовищі єврейської академічної молоді було студентське товариство “Кадіма”¹⁰⁶.

Натомість члени партії “Мізрахі” у своїй практичній діяльності поєднували таку стратегію дій зі спробами поширити серед євреїв релігійну свідомість. Статут львівського осередку партії так визначив свою мету: “...підтримка зусиль і прагнень східногалицьких євреїв до переселення в Палестину згідно із засадами єврейської релігії”¹⁰⁷. Щодо палестинської програми постулати мізрахістів практично не відрізнялися від поглядів “загальних сіоністів”. Партія діяла під гаслом “Земля Ізраїлю для народу Ізраїлю за Законом Ізраїлю”¹⁰⁸. Прихильників пролетарського сіонізму об'єднувала “Поалей Ціон”. Головною ознакою її діяльності була засада класової боротьби¹⁰⁹, що зближувала поалей-сіоністів із бундівцями та членами ЄСДП. До того ж, Бунд артикулював своє прагнення до толерантного міжетнічного співіснування, обстоював принцип самовизначення етнонацій. Сповідуючи класові цінності, партія виступала за те, щоби владу здобув пролетаріат¹¹⁰.

Члени ортодоксальної партії “Агудат Ізраель” не заперечували ідею повернутися до Сіону, але не сприймали її світський характер: всі політичні акції, спрямовані на здобуття Палестини, вони вважали аморальними, оскільки чекали на месіанське відродження Єврейської держави¹¹¹.

Отже, відмінності між цілями сіоністських партій спричинили різновекторну спрямованість єврейського етнічного руху на західноукраїнських землях і рецепцію сіонізму як одного з факторів етнополітичної поведінки євреїв.

Враховуючи притаманний йому нонконформізм до “чужих”, проілюструймо це твердження на прикладі його оцінки з боку представників етнічної більшості регіону. На думку авторів часопису “Діло”, етнополітичний ренесанс євреїв у формі сіонізму як перспективного етнічного руху кінця XIX – початку XX ст. мав усі передумови, щоби стати платформою для розв’язання єврейського питання у країнах розпорошення: “...сіоністична пропаганда не звертаєть ся проти нічиїх політичних інтересів... почуте єдинства жидівської нації, для котрого сіонізм працює, не є грізне для ніякої політичної організації, передовсім для ніякої держави, а взагалі не зашкодить політичним інтересам нікотрої з сих націй, серед котрих Жиди тепер живуть”¹¹².

Завдання ж, яке висували перед галицькими сіоністами, дописувачами названого часопису, формулювалося так: “‘Палестинська’ політика показала ся утопією, місцева грозить Жидівству шкодами. [...] Як готово на жидівських масах зімстити ся бажання мати власну думку в політичних справах доказав Дрогобич [події червня 1911 р., т. зв. дрогобицький кровопролив. – *І. М.*]. Сіоністам і жидівським масам конче треба було дати науку, що їх чекає, коли не здадуть ся у всім на ‘красуву’ політику в користь пануючого в Галичині польського елемента”¹¹³. Так фігурально окреслювали різновекторність етнонаціоналізмів рівно-статусних етнонаціональних меншин, зокрема у випадку співжиття діаспорних і тубільних спільнот, і, як наслідок, – імовірне розмежування орієнтирів їхніх етнічних рухів.

Імперативом у розвитку єврейського етнічного руху за здобуття державності стала вимога запровадити національно-персональну автономію. Її трактували як той правовий інститут, що забезпечить плекання соціокультурних цінностей у країнах діаспори¹¹⁴.

С. Дубнов, теоретик єврейської концепції національно-персональної автономії, визначив шкалу суспільних цінностей, де інтереси держави поступалися первинному критерієві суспільної організації – належ-

ності до етносу¹¹⁵. Дисперсна етнічна група інтегрувалася в цілість за принципами, котрі нагадують механізм функціонування етноконфесійних інститутів, – екстериторіальності й персонального зв'язку індивідів із ними. Такі засади спричинилися до того, що представники окремих меншин об'єдналися на платформі національно-персонального союзу¹¹⁶. Тим паче, що екстериторіальна автономія цілком життєздатна, за певних обставин вона гарантує збереження особливостей етнічних груп¹¹⁷. А що Основний закон 1867 р. декларував рівність усіх громадян незалежно від етнічної й конфесійної належності, гарантував захист прав кожної з етнонацій дуалістичної імперії, то підвалини для реалізації ідеї національно-культурної автономії було закладено. І хоча реальна внутрішня політика пішла іншим шляхом, проте навіть саме існування зазначених законодавчих положень дещо стримувало активність прихильників примусової асиміляції¹¹⁸. Саме національно-культурна автономія, як свідчить теоретична спадщина австрійської соціал-демократії, є засобом відвернути етнонаціональні спільноти від вимог державності. Досягається це завдяки наданню громадянам подвійної ідентичності: державної в територіальній сфері й етнічної – в культурній¹¹⁹.

Модель екстериторіальної автономії, на яку зробили ставку етнічні лідери євреїв, відповідала основним засадам її безпосередніх авторів – соціал-демократів Карла Реннера й Отто Бауера. Останній зараховував євреїв до “неісторичних” етнонацій, котрі з розвитком капіталізму важко, повільно, але все ж “починають дедалі більше асимілюватися з тими націями, серед яких вони живуть” і в результаті “перестають бути нацією”¹²⁰. Визнаючи, що євреї не є винятком із загального закономірного відродження “неісторичних” етнонацій у ХІХ ст., теоретик автономізму висловлював думку, що у протиборстві двох протилежних тенденцій переможе асиміляційна. А тому вирішальною в долі євреїв стане відсутність власної національної території: “...спільність території з християнською більшістю створює між ними [євреями та іншими етнофорами. – *I. М.*] такі тісні відносини, що збереження єврейства як нації всередині цієї спільноти неможливе”¹²¹. На думку О. Бауера, капіталізм неминуче денационалізує євреїв, залучаючи їх у культурні спільноти тих європейських націй, між якими вони мешкають¹²². Усі ці аргументи свідчили:

щодо євреїв, принаймні в Австрії, не було підстав для поступу національної автономії.

Визнаючи, що екстериторіальна автономія є оптимальною формою врегулювання проблем дисперсних меншин у поліетнічних країнах, сучасники-українці висловлювали протилежні думки щодо розв'язання єврейського автономістського питання. Їх можна розглядати як фактор кореляти етнополітичної поведінки етнічної більшості щодо єврейського питання як такого.

Наприклад, москвофільський часопис “Галичанин” безапеляційно переконував своїх читачів, що євреї “...говорять чужимъ для насъ языкомъ, жаргономъ и состояють отдѣльный народъ. [...] Не смотря на гостеприимное принятіе поляками передъ вѣками, не смотря на равноправность, якою въ Австріи пользуются, они у насъ чужій элементъ, всюда вяжуційся съ нашими врагами... Если мы не можемо посбытись изъ края чужого намъ организма, то по крайней мѣрѣ отлучимся отъ нихъ...”¹²³ Натомість газета “Діло”, стверджуючи проблему автономії й майбутньої Єврейської держави, помірковано зауважувала: “Квестия осідку жидівських мас є рїшаючою не тільки для жидівського безземельного і робітничого пролетаріяту; з нею тісно вяже ся також розвязка жидівського питання, взглядом богатих Жидів... іменно сотворене жидівської національної території є конечним услівем житя жидівського народа...”¹²⁴ Визнаючи за євреями легітимність їхніх вимог, часопис, однак, не пропонував власного бачення того, який механізм дозволив би запровадити національно-персональну автономію вже в недалекому майбутньому.

Впродовж усього періоду свого існування керівництво дуалістичної імперії так і не встигло виробити закон про національно-персональну автономію. Тому не можна стверджувати, що етнополітична практика свідчила про окреслення такої системи інститутів влади, де поруч із державними органами легально існували б представницькі інституції етнічних меншин, зокрема євреїв. Однак, на нашу думку, важливими кроками на шляху до запровадження екстериторіальної автономії для євреїв стали легалізація інституту їхніх релігійних громад, створення правового підґрунтя для врегулювання культурно-освітніх, віросповідних справ на

засадах автономного управління. Завдяки цьому, у віданні єврейських спільнот гарантовано було автономне управління в царинах релігійного життя, освіти й соціальної опіки, що, у свою чергу, створювало сприятливі умови для етнокультурної самобутності євреїв¹²⁵. Але необхідність центрального представництва в крайовій виконавчій владі, а також вимоги запровадити єврейську виборчу курію залишалися пропозиціями, які висували окремі політичні актори¹²⁶.

Додаймо, що згодом творці етноплуральної внутрішньої політики ЗУНР використали принципи австрійського конституціоналізму як наріжні компоненти власної етнополітики¹²⁷. Вимоги забезпечити реальне рівноправ'я й запровадити автономію для єврейства західноукраїнського регіону – одні з численних проявів етнополітичної поведінки групи в трансформаційних процесах 1918–1919 рр. Про це, зокрема, свідчила відозва Єврейської Національної ради Буковини з приводу реорганізації Австро-Угорської держави¹²⁸, а також вимога запровадити екстериторіальну автономію, проголошена етнічними лідерами на з'їзді Єврейських Національних рад Східної Галичини у Станиславові (тепер – Івано-Франківськ) 18–20 грудня 1918 р.¹²⁹ Така позиція впливала з необхідності забезпечити собі максимальні можливості для розвитку власних ресурсів у нових геополітичних умовах.

Отже, всі єврейські партії, які інституціонувалися в досліджуваному хронотопі, захищали національно-персональну автономію (тобто об'єднання представників єврейської нації не за територіальною ознакою, а внаслідок індивідуального союзу без урахування місця проживання); запорукою автономії вони вважали гміну (кагал). “Загальні сіоністи” не виключали її віросповідного характеру, але на перше місце висували національну ідею. Вилучити віросповідні функції з компетенції єврейських гмін вимагали соціал-демократи (зокрема й “Поалей Ціон”). Натомість політичний та ідейний національно-релігійний рух сіоністів “Мізрахі” (“Духовний центр”) і релігійний рух євреїв-ортодоксів “Агудат Ізраель” (“Союз Ізраїля”) вважали за необхідне в першу чергу задовольнити релігійні потреби єврейського народу¹³⁰.

Розбіжності між партійними ідеологіями відображали відсутність єдності всередині єврейської спільноти. Ставлення до ідеї відродження

національної держави розмежувало палестинофілів і тих, хто сподівався на позитивне розв'язання єврейського питання в галуті. Сіоністські партії розходились у поглядах на майбутній устрій Єврейської держави, а “Поалей Ціон” був апологетом соціалістичного устрою. Осторонь як від одних, так і від інших стояли традиціоналісти (“Агудат Ізраель”). Додатковою причиною для протистояння було ставлення до проблеми мови (їдиш, іврит) і характеру кагалів (світські, релігійні)¹³¹. Єврейська громадськість залучилася до партійної структуризації, передумовою якої став імператив національного ренесансу для єврейства досліджуваного хронотопу. Цей імператив, по-перше, визначав завдання відродити історичну батьківщину в Ерец-Ізраель і, по-друге, домагався здобуття реального національного рівноправ'я в регіоні. Остання обставина була визначальною, оскільки, як ми вже зауважували, в Австро-Угорщині, а отже, й у Галичині, й на Буковині, євреїв не визнавали нацією. Відчутним фактором, який і надалі розмежовував єврейські маси, були їхні суспільні ідеали. Адже саме дилема національного й соціального, класового, стала своєрідним бар'єром, що розподіляв по різних партійних таборах єврейську громадськість, яка шукала відповіді на численні запитання Модерної доби.

На зламі XIX–XX ст. можна простежити й інший підхід до діалектики національного ідеалу. Сам він зростав на паритетних засадах національного й соціального. Власне їхнє відображення у фокусі таких візріців розмежовувало євреїв Галичини й Буковини, зумовивши широкий спектр їхнього етнічного партійно-політичного представництва, для якого визначальними були відсутність Єврейської держави та проживання групи в іноетнічному оточенні. Отже, євреї залишалися одним із помітних суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери досліджуваного періоду, а їхня етнополітична мобілізація, зумовлена передусім активністю політичних партій, супроводжувала перетворення єврейської спільноти на етнонацію для захисту своїх групових прав. Єврейські політичні партії цього хронотопу захищали права власної етнічної групи, вимагали забезпечити фактичне рівноправ'я в політичній і соціальній сферах, задовольнити культурні домагання тощо. Тому врегулювання єврейського національного питання, незважаючи на дисперсність євреїв,

їхню етноконфесійну самотність і соціальну неструктурованість, трактували як альфу і омегу політичних орієнтирів для етнічних політичних партій різного (автономістського, правого, лівого) спрямування. У їхніх програмових вимогах загалом переважали захисні стратегії – як у тих, хто прагнув відродити національну державу, так і в тих, хто протистояв ідеї сіонізму.

-
- ¹ Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії. Львів, 2006. С. 162.
- ² Див.: Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Івано-Франківськ, 2010. С. 615–617.
- ³ Глухова А. В. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ). Москва, 2000. С. 20.
- ⁴ Див.: Андерсон Б. Патріотизм і расизм // *І.* 2000. Ч. 16: Праві та Європа. С. 17–30.
- ⁵ Гобсбаум Е. Масове традицієтворення: Європа, 1870–1914 рр. / Винайдення традиції / За ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. Київ, 2005. С. 304.
- ⁶ Дойч К. Народи, нації та комунікація / Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2006. С. 319–320.
- ⁷ Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації. Харків, 2007. С. 100.
- ⁸ Див.: Hroch M. From National Movement to the Fully-formed Nation. The Nation-building Process in Europe // *New Left Review*. 1993. № 198, March-April. P. 3–20.
- ⁹ Бурдяк В. Національні рухи в Центрально-Східній Європі: теоретико-методологічні підходи до проблеми // Форум. Суспільно-політичний журнал. 2007. № 2 (5). С. 73–74.
- ¹⁰ Див.: Монолатій І. Українсько-єврейський етнополітичний діалог на західноукраїнських землях (кінець XIX – початок XX ст.) / Українська орієнталістика. Спеціальний випуск з юдаїки / Під ред. В. Черноіваненка. Київ, 2011. С. 268–271.
- ¹¹ Габермас Ю. Залучення іншого. Львів, 2006. С. 163.
- ¹² Mendelsohn E. Żydzy Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym. Warszawa, 1992. S. 72.
- ¹³ Краткие исторические справки еврейских сионистских и контрреволюционных партий и информации поветовых староств о деятельности этих партий на территории поветов Станиславского воеводства. 29.05.1937–22.12.1937 г. / Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 2 сч. Оп. 1. Стр. 1498. Арк. 2–4.
- ¹⁴ Pomeranz C. K. Das Identitätsproblem jüdischer Autoren im deutschen Sprachraum. Von der Jahrhunderte bis zu Hitler. Königstein, 1981. S. 172.
- ¹⁵ Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. Івано-Франківськ, 2007. С. 51.

- ¹⁶ Возняк Т. Тексти та переклади. Харків, 1998. С. 297–298.
- ¹⁷ Lamping H. D. Identität und Gedächtnis in der jüdischen Literatur nach 1945. Berlin, 2003. S. 10.
- ¹⁸ Хасидизм – релігійний напрямок у юдаїзмі, з’явився у XVIII ст. на Поділлі й Волині. Його засновником був Ізраель бен Еліезер (Бешт). Хасиди, прихильники цього напрямку, надають особливого значення молитовному екстазові, співу, спільним трапезам. Духовні лідери хасидизму – “цадики” (праведники) – вважаються сакральними особистостями, на яких сходить “шхіна” (Господня присутність).
- ¹⁹ Гаскала – івр. “просвіта”, єврейський просвітницький рух, який виник у другій половині XVIII ст. Його засновником вважається М. Мендельсон. Гаскала виражала прагнення євреїв до політичної та громадської емансипації, громадянської рівноправності з населенням, що їх оточувало.
- ²⁰ Міснагеди (їдиш), мітнагдїм (івр.) – ідейні противники хасидського руху.
- ²¹ Маскіли – прихильники Гаскали.
- ²² Куцмани Б. Духовная, культурная и политическая жизнь евреев Галиции при австрийской власти (1772–1918) / Материалы Девятой ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике. Часть 1. Москва, 2002. С. 179.
- ²³ Захер-Мазох ф. Л. Вибрані твори. Львів, 1999. С. 33.
- ²⁴ Авинери Ш. Основные направления в еврейской политической мысли. Иерусалим, 1983. С. 30, 40.
- ²⁵ Żydzi w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna / Red. I. Schipper, A. Tartakower, A. Haftka. Warszawa, [1932]. Т. II. S. 91.
- ²⁶ Гон М. Галичина кінця XIX – початку XX ст.: формування єврейського сегменту політичної системи Австро-Угорщини // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2008. Вип. 13. С. 179–180; Краткие исторические справки еврейских сионистских и контрреволюционных партий и информации поветовых старост о деятельности этих партий на территории поветов Станиславского воеводства. 29.05.1937–22.12.1937 г. Арк. 5, 6.
- ²⁷ Дейвіс Н. Європа: Історія. Київ, 2000. С. 872.
- ²⁸ Переписка со Станиславским поветовым старостством о деятельности еврейских сионистских организаций в гор. Станиславе. 06.02.1939–02.06.1939 г. / ДАІФО. Ф. 69 сч. Оп. 1. Спр. 963с. Арк. 1, 2.
- ²⁹ Nussenblat T. Sionizm w Małopolsce Wschodniej przed Teodorom Herzlem // Chwila. 1931. 10 czerwca. S. 7.
- ³⁰ Wróbel P. Zarys dziejów Żydów na ziemiach polskich w latach 1880–1918. Warszawa, 1991. S. 61.
- ³¹ Устав, информации еврейской религиозной организации “Агудас Израель” о проведенных собраниях и изменения в составе правления организации в г. Коломыя.

- 03.06.1922–28.12.1937 гг. / ДАІФО. Ф. 8 сч. Оп. 1. Спр. 44 с. Арк. 23–24; Переписка с поветовыми старостами об утверждении уставов, о регистрации еврейских сионистских организаций в поветах Станиславского воеводства. 01.12.1920–18.03.1930 гг. / ДАІФО. Ф. 2 сч. Оп. 3. Спр. 1091. Арк. 95, 97, 104–109.
- ³² Маламед В. У боротьбі за рівноправність та національне відродження (1848–1918 рр.) // *І.* 2008. Ч. 51: Гебрейський Львів. С. 64.
- ³³ Ruppin A. Die Juden der Gegenwart. Eine Sozialwissenschaftliche Studie. 3. unveränderte Auflage. Berlin, 1920. S. 242–245.
- ³⁴ Bihl W. Die Juden / Die Habsburgermonarchie 1848–1918 / Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Band III: Die Völker des Reiches. Wien, 1980. S. 936, 937.
- ³⁵ Гон М. Галичина кінця XIX – початку XX ст. С. 181.
- ³⁶ Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicyi. 1846–1906. Kraków, 1907. Т. II. S. 289.
- ³⁷ Смольский И. Зарождение и развитие сионизма в Галиции в конце XIX – начале XX вв. / Материалы Одиннадцатой ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаке. Часть 1. Москва, 2004. С. 407.
- ³⁸ Прохання жителів окремих місцевостей про заснування товариств по колонізації Палестини “Ціон”. Статути товариства. 1890–1892 рр. / Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). Ф. 146. Оп. 58. Спр. 3047. Арк. 5, 6, 12, 26, 30.
- ³⁹ Наймолодше галицьке стронництво політичне // Правда (вістник політики, науки і письменства). 1895. Вип. LXXIV. Т. XXIV. С. 152.
- ⁴⁰ Дашкевич Я. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX – початок XX ст.) // Український історичний журнал. 1990. № 10. С. 69.
- ⁴¹ Там само. С. 70.
- ⁴² Ми і Жиди // Буковина. 1908. 5 (18) вересня. С. 1.
- ⁴³ Kirton J. Do dziejów asymilacyi i sionizmu w Galicyi (1880–1892) // Mogiach. 1906. № 12. S. 314.
- ⁴⁴ Прохання жителів окремих місцевостей про заснування товариств по колонізації Палестини “Ціон”. Статути товариства. 1899 р. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 3056. Арк. 45 (зв.), 56; Прохання жителів окремих місцевостей про заснування товариств по колонізації Палестини “Ціон”. Статути товариства. 1901–1906 рр. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 3058. Арк. 5, 43–47, 63.
- ⁴⁵ Feldman W. Asymilatorzy, syoniści i Polacy. Lwów, 1894. S. 21.
- ⁴⁶ Landau M. Geschichte des Zionismus in Oesterreich-Ungarn. Wien, 1932. S. 41, 42.
- ⁴⁷ Смольский И. Зарождение и развитие сионизма в Галиции в конце XIX – начале XX вв. С. 405.

- ⁴⁸ Краткий обзор Станиславского поветового управления полиции отдельных политических партий. 21.08.1932 г. / ДАІФО. Ф. 69 сч. Оп. 4. Спр. 142. Арк. 7–7 (зв.).
- ⁴⁹ Маламед В. У боротьбі за рівноправність та національне відродження. С. 66–67; Монолатій І. Євреї в імперії Габсбургів (1772–1918 рр.) / Нариси з історії та культури євреїв України / Упор. та ред.: Л. Фінберг, В. Любченко. Київ, 2005. С. 110–111.
- ⁵⁰ Краткие исторические справки еврейских сионистских и контрреволюционных партий и информации поветовых староств о деятельности этих партий на территории поветов Станиславского воеводства. 29.05.1937–22.12.1937 г. Арк. 8, 10, 11–14.
- ⁵¹ Маламед В. У боротьбі за рівноправність та національне відродження. С. 67.
- ⁵² Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст. / Збірник документів та матеріалів / Упор. О. Добжанський, М. Кушнір, М. Никирса. Чернівці, 2007. С. 276.
- ⁵³ Там само. С. 222–228, 238–243.
- ⁵⁴ Стаття Адольфа Ротфельда “Про суть сіонізму”. Б. д. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 338. Оп. 1. Спр. 148. Арк. 2–3.
- ⁵⁵ Шнаппер Д. Спільнота громадян. С. 73–74.
- ⁵⁶ Żydzi w Polsce odrodzonej. Т. I. S. 525.
- ⁵⁷ Авинери Ш. Основные направления в еврейской политической мысли. С. 130.
- ⁵⁸ Franko I. Państwo Żydowskie // Tydzien. 1896. № 10. S. 74.
- ⁵⁹ Żydzi w Polsce odrodzonej. Т. I. S. 525.
- ⁶⁰ 60 Feldman W. Stronnicwa i programy polityczne w Galicyi. 1846–1906. Т. II. S. 289.
- ⁶¹ Стаття Адольфа Ротфельда “Про суть сіонізму”. Арк. 6, 7.
- ⁶² Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст. С. 31.
- ⁶³ Там само. С. 301.
- ⁶⁴ Програма Всесвітнього союзу загальних сіоністів. 1933 р. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 338. Оп. 1. Спр. 493. Арк. 1.
- ⁶⁵ Смольский И. Зарождение и развитие сионизма в Галиции в конце XIX – начале XX вв. С. 409; Переписка с поветовыми староствами об утверждении устава, о регистрации еврейских сионистских организаций “Гитахдут” в поветах Станиславского воеводства. 31.08.1923–07.03.1930 гг. / ДАІФО. Ф. 2 сч. Оп. 3. Спр. 1137. Арк. 2–3 (зв.).
- ⁶⁶ Сведения Министерства внутренних дел об украинских и еврейских политических партиях и организациях, существовавших на территории Польши за 1925 год и первое полугодие 1926 года. 24.06.1925–26.07.1926 гг. / ДАІФО. Ф. 8 сч. Оп. 1. Спр. 109 с. Арк. 4; Информации поветовых управлений госполиции о работе еврейских сионистских организаций “Плюг”, “Галуц”, “Поалей-Сион” и других в поветах Станиславского воеводства. 15.04.1935–24.01.1936 гг. / ДАІФО. Ф. 68 сч. Оп. 2. Спр. 275 с. Арк. 21–21 (зв.), 38, 47–47 (зв.)
- ⁶⁷ Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну: Матеріяли до історії

українсько-жидівських відносин за часів революції. Відень, 1921. С. 16.

⁶⁸ Монолатій І. Євреї в імперії Габсбургів. С. 111.

⁶⁹ Копии приказов и выписки из приказов Главного управления государственной полиции по дисциплинарным вопросам. 27.01.1922–24.08.1925 гг. / ДАІФО. Ф. 69 сч. Оп. 1. Спр. 3 с. Арк. 2; Агентурные сведения поветовых управлений государственной полиции о деятельности украинских, еврейских и польских буржуазно-националистических партий и организаций в поветах Станиславского воеводства. 16.01.1937–31.12.1937 г. / ДАІФО. Ф. 68 сч. Оп. 2. Спр. 446 с. Арк. 163–165; Сведения поветового управления государственной полиции о деятельности еврейской сионистской партии “Поалей Цион” в Станиславском воеводстве. 01.11.1925–19.10.1926 гг. / ДАІФО. Ф. 2 сч. Оп. 1. Спр. 361. Арк. 7 (зв.).

⁷⁰ Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ, 2006. С. 324, 325, 333; Сведения поветового управления государственной полиции о деятельности еврейской сионистской партии “Поалей Цион” в Станиславском воеводстве. 01.11.1925–19.10.1926 гг. Арк. 5.

⁷¹ Гон М. Галичина кінця ХІХ – початку ХХ ст. С. 183.

⁷² Бубер М. Гебрейство та людство // І. 1996. Ч. 8: Україна і юдеї, гебреї, євреї. С. 11.

⁷³ Стаття Адольфа Ротфельда “Про суть сіонізму”. Арк. 1, 2, 4, 7–8, 9; Меморандум союзу сіоністів-ревізіоністів в Парижі про створення і сфери діяльності всесвітнього представництва євреїв в Палестині. 1928 р. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 338. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 1, 6.

⁷⁴ Раббі Кук А. І. Земля Ізраїлю // І. 1996. Ч. 8: Україна і юдеї, гебреї, євреї. С. 37.

⁷⁵ Гон М. Галичина кінця ХІХ – початку ХХ ст. С. 181.

⁷⁶ Наймолодше галицьке стронництво політичне. С. 152–154.

⁷⁷ Маламед В. У боротьбі за рівноправність та національне відродження. С. 65–66.

⁷⁸ Шорске К. Е. Віденський Fin-de-siècle. Політика і культура. Львів, 2003. С. 154.

⁷⁹ Куртяк В. Ю. Етнічний фактор у діяльності політичних партій в Україні 1917–1921 років. Київ, 2006. С. 61.

⁸⁰ Статут єврейського політичного товариства у Львові. 1894 р. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 441. Арк. 1, 2; Донесення староств про діяльність єврейських товариств по колонізації євреїв в Палестині “Ціон” на їхніх територіях. 1894 р. / ЦДІАУ у Львові. Ф. 146. Оп. 58. Спр. 3046. Арк. 16, 23, 34, 56, 72.

⁸¹ Гон М. Галичина кінця ХІХ – початку ХХ ст. С. 181.

⁸² Переписка с поветовыми старостами об утверждении уставов, о регистрации еврейских сионистских организаций в поветах Станиславского воеводства. 01.12.1920–18.03.1930 гг. Арк. 24, 30; Устав, информации еврейской религиозной организации “Агудас Израель” о проведенных собраниях и изменения в составе правления организации в г. Коломыя. 03.06.1922–28.12.1937 гг. Арк. 1–3.

⁸³ Сведения Министерства внутренних дел об украинских и еврейских политических партиях и организациях, существовавших на территории Польши за 1925 год и первое

полугодие 1926 года. 24.06.1925–26.07.1926 г. Арк. 4; Сведения поветового управления государственной полиции о деятельности еврейской сионистской партии “Поалей Цион” в Станиславском воеводстве. 01.11.1925–19.10.1926 г. Арк. 5; Устав сионистского еврейского социалистического союза “Поалей-Цион”. 1921. / Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). Ф. 325. Оп. 1. Спр. 1537. Арк. 1–2.

⁸⁴ Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну. С. 11.

⁸⁵ Устав еврейского националистического общества “Охдвє Цион” в общине Бояны Черновицкого уезда и переписка с Черновицким уездным управлением и правлением общества об утверждении устава. 09.02.–24.02.1898 г. / ДАЧО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 7399. Арк. 1–3; Устав отделения еврейского националистического общества “Томхе Цион” в общине Бергамет на Серете Вижницкого уезда и материалы по его утверждению (прошение правления, доклад). 04.01.–13.01.1898 г. / ДАЧО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 7400. Арк. 2–4; Устав отделения еврейского националистического общества “Цион” в общине Сторожинец и переписка со Сторожинецким уездным управлением и правлением отделения об утверждении устава. 24.02.–19.03.1898 г. / ДАЧО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 7398. Арк. 6–9.

⁸⁶ Копии приказов и выписки из приказов Главного управления государственной полиции по дисциплинарным вопросам. 27.01.1922 – 24.08.1925 гг. Арк. 2, 8; Агентурные сведения поветовых управлений государственной полиции о деятельности украинских, еврейских и польских буржуазно-националистических партий и организаций в поветах Станиславского воеводства. 16.01.1937–31.12.1937 г. Арк. 163–165; Донесения Черновицкой дирекции полиции о собраниях еврейской социал-демократической организации “Бунд” в гор. Черновцы. 26.03.–28.03.1913 г. / ДАЧО. Ф. 3. Оп. 1. Спр. 11941. Арк. 3–5.

⁸⁷ Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині. С. 323.

⁸⁸ Лозинський М. З сучасного робітницького руху // Літературно-науковий вісник. 1904. Т. 28. Кн. 12. С. 187.

⁸⁹ Лозинський М. Жидівська соціальна демократія в Галичині // Літературно-науковий вісник. 1905. Т. 32. Кн. 10. С. 6–8.

⁹⁰ Жерноклеєв О. С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині. С. 324–326.

⁹¹ Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну. С. 77.

⁹² Weiss Y. Central European Ethnonationalism and Zionist Binationalism // *Jewish Social Studies: History, Culture, and Society*. 2004. Vol. 11. № 1. Pp. 93–117.

⁹³ Лисяк П. Всесвітній сїоністичний конгрес // *Новий час*. 1935. 6 вересня. С. 2.

⁹⁴ Herzl Th. *Židovský stát. Pokus o moderní řešení židovské otázky*. Praha, 2009. S. 31–38.

⁹⁵ Бердичевский М. Й. “Разрушать и строить” // Сионизм в контексте истории: Хрестоматия по истории сионизма с предисловием Артура Херцберга. Иерусалим, 1992. Т. 2. С. 69–70.

- ⁹⁶ Эпштейн А. Д. Национальное движение без общности языка и территории: об уникальности социал-реформаторской идеологии воссоздания еврейской государственности / Проблемы еврейской истории. Ч. II. Материалы научных конференций Центра “Сэфер” по иудаике. Памяти профессора Рашида Мурадовича Капланова. Москва, 2009. С. 240–241.
- ⁹⁷ Гольдштейн Й. История сионистского движения 1881–1914. Тель-Авив, 1995. С. 230–231.
- ⁹⁸ Ахад-ха-Ам. Отрицание диаспоры / Сионизм в контексте истории: Хрестоматия по истории сионизма с предисловием Артура Херцберга. Иерусалим, 1992. Т. 1. С. 54, 62.
- ⁹⁹ Эпштейн А. Д. Национальное движение без общности языка и территории. С. 242.
- ¹⁰⁰ Раббі Кук А. І. Земля Ізраїлю. С. 36.
- ¹⁰¹ Handelsman D. Nationalism and the Israel State. Bureaucratic Logic in Public Events. Oxford–New York, 2004. Pp. 49–51.
- ¹⁰² Вайс Р. Евреи и власть. Москва, 2009. С. 22.
- ¹⁰³ Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці (до проблеми українсько-єврейських взаємин). Київ, 1997. С. 44.
- ¹⁰⁴ Див.: Монолатій І. Суб’єкти партійно-політичного представництва євреїв західноукраїнських земель у транзитивний період // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. 2009. Вип. 25. С. 371–388.
- ¹⁰⁵ Наймолодше галицьке стронництво політичне. С. 152, 154.
- ¹⁰⁶ Извещение о праздновании годовщины создания еврейского сионистского студенческого общества гор. Вена “Кадима”. Списки членов еврейского сионистского общества “Кадима”. 1913 г. / ДАЧО. Ф. 325. Оп. 1. Спр. 1141. Арк. 2, 3–6.
- ¹⁰⁷ Переписка с поветовыми старостами об утверждении уставов, о регистрации еврейских сионистских организаций в поветах Станиславского воеводства. 01.12.1920–18.03.1930 гг. Арк. 30.
- ¹⁰⁸ Погребинська І., Гон М. Євреї в Західноукраїнській Народній Республіці. С. 15.
- ¹⁰⁹ Сведения поветового управления государственной полиции о деятельности еврейской сионистской партии “Поалей Цион” в Станиславском воеводстве. 01.11.1925–19.10.1926 гг. Арк. 7–8.
- ¹¹⁰ Копии приказов и выписки из приказов Главного управления государственной полиции по дисциплинарным вопросам. 27.01.1922–24.08.1925 гг. Арк. 2.
- ¹¹¹ Наблюдательное дело за еврейской сионистской организацией “Агудат Израель” во Львове. / Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. 110. Оп. 1. Спр. 939. Арк. 4, 5; Устав, информации еврейской религиозной организации “Агудас Израель” о проведенных собраниях и изменения в составе правления организации в г. Коломыя. 03.06.1922–28.12.1937 гг. Арк. 12, 15 (зв.).
- ¹¹² Між утопією а дійсністю // Діло. 1911. 22 (9) серпня. С. 1.
- ¹¹³ Там само.

- ¹¹⁴ Переписка с командой полиции во Львове и уездными староствами по поводу сионистской организации / ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 589. Арк. 7; Меморандум союзу сионистів-ревізіоністів в Парижі про створення і сфери діяльності всесвітнього представництва євреїв в Палестині. 1928 р. Арк. 1, 6.
- ¹¹⁵ Устименко В. Національно-персональна автономія: теорія, історія, практика // Наукові записки. 1998. Вип. 5: Політологія й етнологія. С. 104; Очерк истории еврейского народа / Под ред. Ш. Эттингера. Иерусалим, 1994. Ч. 2. С. 624–625.
- ¹¹⁶ Шаумян С. Г. О национально-культурной автономии. Москва, 1959. С. 14.
- ¹¹⁷ Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. Харків, 2003. С. 226.
- ¹¹⁸ Стаття Адольфа Ротфельда “Про суть сионізму”. Арк. 8, 9.
- ¹¹⁹ Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Рівне, 2006. С. 198; Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз / Кер. авт. кол. О. Дергачов. Київ, 1996. С. 26.
- ¹²⁰ Бауер О. Національне питання і соціал-демократія. Київ, 2004. С. 83.
- ¹²¹ Там само. С. 84–85.
- ¹²² Там само. С. 86–87.
- ¹²³ Жидовская автономія // Галичанинь. 1899. 1 (13) августа. С. 1.
- ¹²⁴ Будучність Жидів // Діло. 1912. 16 (3) березня. С. 4.
- ¹²⁵ Śliż M. Galicyjscy Żydzi na drodze do równouprawnienia 1848–1914. Aspekt prawny procesu emancypacji Żydów w Galicji / Kraków, 2006. S. 28–40, 47–55, 82–94.
- ¹²⁶ Жиды при выборах // Галичанинь. 20 августа (11 августа) 1897. С. 1; Der jüdischer Kataster // Czernowitzer Tagblatt. 28 September 1909. S. 1; Жиди і Східна Галичина // Український вісник. 25 червня 1921. С. 2.
- ¹²⁷ Див.: Устрій Галицької держави. Витяги з проекту Основного Закону 1918 р. / Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 474. Арк. 80–88; Витяг з проекту Конституції Західно-Української Народної Республіки 1920 р. / ЦДАВО України. Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 474. Арк. 1–79.
- ¹²⁸ Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті ХVІІІ – на початку ХХ ст. С. 398–400.
- ¹²⁹ Gelber N. M. The national autonomy of Eastern-Galician Jewry in the West-Ukrainian Republic, 1918–1919 / A History of Polish Jewry during the Revival Poland. New York, 1990. P. 248–249; Гон М. Євреї в ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 18: Західно-Українська Народна Республіка: до 90-річчя утворення. 2009. С. 181, 182.
- ¹³⁰ Переписка с поветовыми староствами об утверждении уставов, о регистрации еврейских организаций и обществ в поветах Станиславского воеводства. 21.04.1920–18.03.1930 гг. / ДАІФО. Ф. 2 сч. Оп. 3. Спр. 1090. Арк. 12, 13, 171–171 (зв.), 180, 209,

209 (зв.); Переписка с поветовыми старостами об утверждении уставов, о регистрации еврейских сионистских организаций в поветах Станиславского воеводства. 01.12.1920–18.03.1930 гг. Арк. 24, 30.

¹³¹ Програма Всесвітнього союзу загальних сіоністів. 1933 р. Арк. 2; Переписка с поветовыми старостами об утверждении уставов, о регистрации еврейских сионистских организаций в поветах Станиславского воеводства. 01.12.1920–18.03.1930 гг. Арк. 263, 264, 273–275, 453–456.

Abstract

Iwan Monolatiy. Jewish Discourse of West-Ukrainian Ethno-political Sphere (End of 19th – Beginning of 20th centuries).

This article found that the Jews remained one of the prominent subjects of Western-Ukrainian ethno-political sphere of the late 19th – early 20th centuries, and their ethno-political mobilization, primarily due to the activity of their political parties, was an imaginary witness to the transformation of the Jewish community's ethnic nation to protect its group rights in Galicia and Bukovina. All Jewish parties that operated in Galicia and Bukovina were defenders of national-personal autonomy (union representatives of the Jewish nation not on a territorial basis, and because of individual union excluding residence), which is considered the key districts (kahal). Jewish political parties united to profess their own methods of protecting ethnic groups, the requirements of actual equality in political and social spheres, and managing cultural claims. Settlement of the Jewish national problem, despite the dispersion of the Jews, their confessional identity and lack of social structuring, treated as the alpha and omega of political orientations of ethnic political parties of different (autonomist, right, left) direction. In their programmatic requirements prevailed protective strategies – like those who sought to revive the nation state and those who were opposed to idea of Zionism.